

Izvorni naučni rad

UDK 811.163.42'36

**Željka BRLOBAŠ (Zagreb)**

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Zagreb

zbrlobas@ihjj.hr

## **GRAMATIČKI OPIS ZAMJENICA I BROJEVA U BENEŠIĆEVOJ GRAMATICI HRVATSKOGA JEZIKA**

U jezikoslovnoj ostavštini Julija Benešića značajno mjesto zauzima gramatički opis hrvatskoga jezika (*Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*, 1939), koji obuhvaća morfoloiju vrsta riječi s kraćim osvrtima na tvorbu riječi i pojedina sintaktička obilježja. U ovom se radu propituje Benešićev pristup gramatičkomu opisu zamjenica i brojeva kao vrsta riječi. Analizira se podjela zamjenica i brojeva u okviru autorova gramatičkoga morfološkog i sintaktičkog opisa te koja od pripadajućih kategorijalnih obilježja autor navodi. Pritom se pozornost usmjeruje na sadržaj napomena dodanih osnovnomu tekstu gramatičkoga opisa i analiziraju se odabrana opimljenja koja autoru služe u gramatičkom objašnjenju jezičnih činjenica (npr. *ta dva brata, ova dva čovjeka, ove tri sestre, svađa dvije/dviju žena, otac dvoje/\*dvoga djece, nas/mi dvojica* i sl.). Cilj je rada na temelju osnovnoga gramatičkog opisa zamjenica i brojeva te sadržaja dodanih napomena pokazati: a) autorov kontrastivni pristup jezičnim činjenicama u hrvatskom jeziku u odnosu na poljski jezik, b) autorov prinos u promišljanju gramatičkoga opisa kao smjernicu prema suvremenim načelima gramatičkoga opisa hrvatskoga jezika.<sup>1</sup>

Ključne riječi: *zamjenice, brojevi, Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego (1939), Julije Benešić*

---

<sup>1</sup> Vrlo kratka inačica analizirane teme ovoga rada izlagana je na Međunarodnoj znanstvenoj konferenciji *Četvrti Malićevi dani. Julije Benešić i njegovo doba: povodom 100 godina lektorata poljskoga jezika u Zagrebu*, Zagreb, 25–26. listopada 2019. godine.

## 1. UVOD

Sadržajna struktura u užem smislu Benešićeve gramatike hrvatskoga jezika *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego* (Varšava, 1939)<sup>2</sup> pisane poljskim jezikom obuhvaća morfologiju vrsta riječi s kraćim osvrtima na tvorbu riječi i pojedina sintaktička obilježja. Budući da je sadržajna struktura gramatike u cjelini opširnija od eksplicitnoga kategorijalnog gramatičkoga opisa hrvatskoga jezika, potencijalni korisnik može iz sadržaja u širem smislu spoznati temelje o gramatičkoj, ali posebice i o leksičkoj razini hrvatskoga jezika. Naime, osim temeljnoga morfološkoga, a potom i nekih osnovnih načela tvorbenoga i sintaktičkoga opisa sustava hrvatskoga jezika,<sup>3</sup> gramatika sadržava i razlikovni rječnik hrvatsko-poljskih homonima, hrvatsko-poljski rječnik s 18.000 natuknica, izbor književnih tekstova, a pritom i razlikovni rječnik srbizama i kroatizama.

Benešićeva je gramatika kontrastivna s obzirom na metajezik i namjenu, a primarne elemente kontrastivnosti Benešić paralelno navodi i u morfološko-sintaktičkom dijelu. Tako u opisu gramatičkih činjenica nerijetko ili gotovo u pravilu istodobno ističe sličnosti ili razlike u dvama jezičnim sustavima – hrvatskom i poljskom. Takav je Benešićev postupak i osnovni način pristupa opisu, tj. razlikovnost ili sličnost kriteriji su kojima se objašnjava određeni gramatički problem ili gramatička činjenica u hrvatskom u odnosu na poljski jezik.

U radu se analizira Benešićev pristup opisu zamjenica i brojeva kao vrsta riječi u morfološkom i sintaktičkom dijelu gramatike hrvatskoga jezika, i to:

- 1) podjela, tj. vrste zamjenica i brojeva,
- 2) pripadajuća kategorijalna obilježja, i to u osnovnom tekstu, dodanim napomenama i oprimjerenjima kojima se autor služi u gramatičkom objašnjenju opisanih jezičnih činjenica.

---

<sup>2</sup> Budući da je kao godina objavljivanja na koricama navedena 1939, a na prvom listu knjige 1937. godina, na osnovi istraženih podataka zaključuje se da je *Gramatika* objavljena 1939. (usp. Andrić, 1939: 2; Bratulić, 1993: 200; Pranjković, 2001: 192; Paždzierski, 2004: 189), što potvrđuje i Benešićev pogovor datiran „dnia 1. września 1939. r.“ (str. 845).

<sup>3</sup> Tomu valja dodati i poglavlja o pismu (abecedi), naglasku i proklitikama kao osnovnim podacima u okviru opisa fonetsko-fonoloških činjenica u hrvatskome jeziku. Pritom je Benešić dosta pozornosti usmjerio na opis naglasaka u hrvatskom jeziku.

## 2. POSTAVKE ANALIZE

Propitivanje gramatičkoga opisa zamjenica i brojeva u Benešićevoj gramatici ne temelji se u ovoj analizi metodološki u okviru primjene koje od suvremenih morfoloških ili sintaktičkih teorija pripadnih vrsta riječi ili primjenom koje od suvremenih lingvističkih i gramatičkih pristupa objašnjenju kategorijalne problematike zamjenica i brojeva u hrvatskom jeziku, već je rezultat filološkoga pristupa na temelju analize autorova gramatičkoga opisa.

Uz primarnu analizu gramatičkoga opisa navedenih dviju vrsta riječi rezultati analize djelomice se uspoređuju sa suvremenim gramatičkim opisima hrvatskoga standardnog jezika (npr. gramatikama hrvatskoga jezika J. Silića i I. Pranjkovića te gramatikom E. Barić et. al.). Benešić je mnoge gramatike hrvatskoga jezika,<sup>4</sup> ali i drugih jezika<sup>5</sup> naveo u predgovoru. Stoga se pozornost usmjeruje i na određena gramatička rješenja opisa u Benešićevih suvremenika, odnosno u gramatikama od početka do sredine 20. st. Za pojedina se Benešićeva gramatička rješenja usporedbe navode s gramatikom J. Florschütza (1905)<sup>6</sup> s početka stoljeća i s gramatikom autorā I. Brabeca, M. Hraste i S. Živkovića (1952) od sredine stoljeća. Od Benešićevih suvremenika u obzir se uzima izbor iz Benešićeva popisa, i to Maretićeva gramatika,<sup>7</sup> i gramatika (1922) M. Rešetara.<sup>8</sup> Pojedini se dobiveni rezultati primarne analize uspoređuju samo s izdvojenim gramatičkim opisima Benešićevih prethodnika, najčešće autora pojedinih gramatika iz 19. st. (npr. A. Veber, V.

<sup>4</sup> Npr. A. Cronia *Grammatika della lingua serbo croata* (Milano, 1931), A. Belić *Gramatika srpskohrvatskog jezika za I, II, II razred srednjih i stručnih škola* (Beograd, 1933), V. Čorović *Serbokroatische Grammatik* (Berlin – Leipzig, 1913), M. Kombol *Kroatische Sprachlehre* (1918), A. Leskien *Grammatik der serbokroatischen Sprache I.* (Heidelberg, 1914), T. Maretić *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Zagreb, 1931) i osmo izdanje Maretićeve gramatike za srednje škole, A. Meillet i A. Vaillant *Grammaire de la langue serbo croate* (Paris, 1924), S. Musulin *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika za I, II, III, IV razred srednjih i njima sličnih škola* (Zagreb, 1928–1931), M. E. Muža *Praktische Grammatik der Serbisch-kroatischen Sprache* (Wien – Leipzig, 1921), M. Rešetar *Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache* (Zagreb, 1922).

<sup>5</sup> Npr. kratku srpsku gramatiku za Ruse S. M. Kulbakina (Beograd, 1922), gramatiku srpskoga jezika S. Novakovića (1890).

<sup>6</sup> Gramatika je do 1921. godine objavljena u četiri istovjetna izdanja, a ostala su izdanja objavljena poslije Benešićeve gramatike (1940, 1941. i 1943).

<sup>7</sup> Benešić je u predgovoru *Gramatike* naveo Maretićevo drugo izdanje *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* iz 1931. godine. U ovoj se analizi koristi treće izdanje iz 1963. godine, a gramatički dio toga Maretićeva izdanja priređivači su priredili prema drugomu izdanju.

<sup>8</sup> Benešić naime u predgovoru gramatike napominje da je podjelu glagola napravio po uzoru na Rešetarovu gramatiku (usp. Brlobaš, 2006), stoga se u ovoj analizi uspoređuju i rješenja opisa zamjenica i brojeva.

Babukić, A. Mažuranić, Š. Starčević), jer bi cjelovita usporedba premašila okvire zadane teme.

Tijekom primarne analize također smo svjesni činjenice da su zamjenice i brojevi zahtjevnije vrste riječi za gramatički opis podložne kritičkim vrednovanjima dosadašnjih gramatičkih podjela, pripadnih vrsta, njihovih temeljnih definicija te morfoloških i sintaktičkih kategorijalnih obilježja. U ovoj analizi isključivo se polazi induktivno, od Benešićevih rješenja.

Pritom se prema ishodišnim rezultatima analize ne određuju i ne vrednuju dosadašnja jezikoslovna promišljanja na teorijskoj razini i njihova primjena u gramatičkim opisima, već se na temelju izdvojenih vrsta riječi propituje dani gramatičarjev pristup i prinos razvoju gramatičke misli i spoznaje o temeljnim odrednicama i postavkama gramatičkoga opisa morfoloških i sintaktičkih kategorijalnih obilježja zamjenica i brojeva.

Valja također naglasiti da su pojedina gramatička rješenja sadržajne strukture u užem smislu Benešićeve gramatike hrvatskoga jezika dosad bila predmetom znanstvenih istraživanja, npr. u radovima prof. Pranjkovića, dr. Znika, prof. Pintarić i drugih koji su istražili pojedine osnovne elemente Benešićeva morfolškoga i sintaktičkoga opisa.

### 3. ANALIZA GRAMATIČKOGA OPISA

Morfološki opis hrvatskoga jezika u Benešića je koncipiran u poglavlja o vrstama riječi: imenice, pridjevi, prilozi, zamjenice, prijedlozi, veznici, uzvici, brojevi i glagoli. Poglavlje o tvorbi i sintaksi obrađeno je u obliku kratkih napomena.

Prema navedenom poretку opisa Benešić ne objašnjava vrste riječi strogo prema kriteriju (ne)promjenjivosti. Stoga se uočava da su prilozi opisani odmah poslije pridjeva, zamjenice poslije priloga i prije prijedloga, a brojevi iza uzvika i neposredno prije glagola. Prema Pintarić (2004: 109) „poslije opisa stupnjevanja pridjeva prelazi se na priloge, stoga što i prilozi imaju stupnjevanje“.

Kad je riječ o definicijama zamjenica i brojeva kao vrsta riječi, one u potpunosti izostaju. Djelomice je uzrok tomu što je riječ o praktičnoj gramatici didaktičke naravi uvodno dodanoj ostalim sadržajnim dijelovima cjeline te se nužno i ne može očekivati da su deskriptivni dijelovi objašnjenja kategorijalnih obilježja u jednakoj mjeri opširni i iscrpni.

Rezultati analize gramatičkoga opisa kategorijalnih obilježja u radu se donose za zamjenice, a onda za brojeve tako da se najprije analizira morfološki, a potom sintaktički dio gramatike za svaku od dviju vrsta riječi.

### 3.1. Morfološki dio gramatike

Benešić za obje vrste riječi opis neposredno započinje njihovom tipološkom podjelom (s napomenom o sličnosti podjele u poljskom jeziku) s pripadajućim primjerima.

1. Zamjenice dijeli na (str. 166):<sup>9</sup>

- osobne (z. osobowe): *ja, ti, on, ona, ono; mi, vi, oni, one, ona*
- povratna (z. zwrotny): *sebe, se*
- pokazne: (z. wskazujące): *taj, ta, to, ovaj, ova, ovo, onaj, ona, ono, isti, ista, isto, takav, takva, takvo, onakav, onakva, onakvo*
- odnosne (z. względne): *tko/ko, što, koji, koja, koje, kakav, kakva, kakvo, kogod, štogod, kojigod, kakavgod*
- upitne (z. pytające): *tko?/ko?, što?, koji?, koja?, koje?, kakav?, kakva?, kakvo?*
- neodređene (z. nieokreślone): *netko/neko, tkogod, štogod, neki, neka, neko, nitko/niko, ništa, svaki, svaka, svako*
- posvojne (z. dzierżawce): *moj, moja, moje, tvoj, tvoja, tvoje, svoj, svoja, svoje, naš, naša, naše, vaš, vaša, vaše, njegov, njegova, njegovo, njezin, njezina, njezino, njihov, njihova, njihovo*
- posvojno-upitna (z. dzierżawco-pytający): *čiji? čija? čije?*

U pokazne je zamjenice ubrojena i, prema Benešiću, zamjenica *isti*<sup>10</sup> koju pojedini suvremeni gramatički opisi svrstavaju u podvrstu pokaznih zamjeničkih pridjeva koji, uz *sam*, služe za pojačavanje<sup>11</sup> (Barić et al., 1997: 205).<sup>12</sup> U gramatikama 19. st. oblik *oni isti* svrstan je u pokazne zamjenice (npr. u Starčevićевой *Novoj ričoslovici* 1812), u Mažuranićevim *Temeljima* (1839) u odnosne zamjenice. Početkom 20. st. u gramatici J. Florschütz-a (1905) smatra se također pokaznom zamjenicom, a tako i u Brabec et al. (1952: 81).<sup>13</sup> Rešetar (1922: 89) primjere *isti, isto, ista* ubraja u neodređene zamjenice (uz *drugi* ‘anderer’, *mnogi, sam* i *sav*), s napomenom da se sklanja

<sup>9</sup> Svi se hrvatski primjeri iz Benešićeve *Gramatike* u ovome radu donose bez nadslovaka (naglasnih znakova), osim ako je u pitanju citat ili kakvo razlikovno obilježje.

<sup>10</sup> U *Hrvatsko-poljskom rječniku* Benešić uz natuknicu *isti* ne navodi gramatičku odrednicu vrste riječi.

<sup>11</sup> Tako se za pridjev *isti* kaže da „služi za pojačavanje pokaznih zamjenica, a ponekad i ličnih zamjenica ili imenica. npr. *Tu istu priču sam već čuo. Napraviti ću vam iste ovakve cipele. Sin je isti otac.*“

<sup>12</sup> U suvremenim rječnicima standardnoga jezika opisuje se i kao zamjenica (npr. RHJ, 2000: 377) i kao pridjev (npr. Anić, 1998: 336; HER, 2002: 496).

<sup>13</sup> Tumači se da se *isti* mijenja po pronominalnoj deklinaciji (kao *taj*), a navodi se i normativna preporuka da je „pogrešno (je) upotrebljavati *isti* mjesto *on*: Došao je u ured neki čovjek. *Isti* je htio... (treba: *on* je htio). Kupio sam knjigu i za *ist* (treba: za *nju*) sam platio...”

kao pokazne zamjenice. Maretić (1963: 189) objašnjava da riječi *isti, sav* i *sam* ubrajaju pojedini gramatičari također među zamjenice, ali on tvrdi da su te riječi „upravo pridjevi, i zato ih među pridjeve i ja stavljam“.

Odnosne zamjenice Benešić oprimjeruje i oblicima *kogod, štogod, kojigod, kakavgod*, što suvremeni pristup opisu ubraja u neodređene, složene s dometkom –*god*, kako je i u gramatici J. Florschütza i u Brabec et al. (1952). Navedene primjere zamjenica Rešetar (1922: 88) i Maretić (1963: 189) uvrštavaju u neodređene zamjenice.

Razlikovnost Benešićeva pristupa u odnosu na suvremene opise očita je u izdvajanju zamjenice *čiji* u posebnu vrstu kao posvojno-upitne zamjenice i ispuštanjem iz vrste upitnih i odnosnih zamjenica, kako je npr. u Florschütza, Maretića, u gramatici Brabec et al. i u suvremenim gramatikama. Zamjenicu *čiji* Rešetar (1922: 84) opisuje u okviru upitnih zamjenica nazivajući ju posvojnomo upitnom zamjenicom (ein possessives Interrogativpronomen), što u određenoj mjeri može biti utjecaj i na Benešićev pristup opisu.

2. Brojeve kao vrstu riječi (str. 180), s oprimjerenjima, Benešić dijeli na:

- glavne (l. główne)
- redne (l. porzadkowe)
- zbirne (l. zbiorowe), npr.: *dvoje, oboje, troje, četvoro (-ero)*
- umnožne (l. wielorakie i množne), npr.:
  - a) *jedanput, dvaput, tripud, petput/pet puta*
  - b) *jedared, dvared, tired*
  - c) *po jedan, po dva, po tri*
- ulomne (ulomci) (l. ulamkowe), npr.: *po/pol/pola, trećina, četvrt, četvrtina, petina, šestina, sedmina, podrug*.

Benešićeva je podjela brojeva usporediva i s podjelama u pojedinim gramatikama hrvatskoga jezika u 19. st. i prvoj polovici 20. st. To se posebno odnosi na vrstu umnožnih brojeva koja, prema primjerima, više nije dio suvremenoga gramatičkoga opisa. Tako je npr. Veber u *Slovnici hrvatskoj* (1871: 52) razlikovao *prislovne brojnike* (npr. *dvaput, dva puta*) i *dělné brojnike* „koji postanu tako, da se pred glavne metne : *po*; n. p. *po jedan, po dva* itd.“ Pritom opisuje i vrstu *množnih* brojeva – način njihove tvorbe i primjere *jednostruk, dvostruk, trostruk*. Indikativno je u Veberovu gramatičkom pristupu brojevima da osim glavnih brojeva primjere pojedinih drugih vrsta, posebice njihovu sklonidbu, objašnjava tvrdnjom da se sklanjaju kao pridjevi. Dok su morfološka obilježja određenih vrsta brojeva usporediva s pridjevima, A. Mažuranić u *Temeljima ilirskoga i latinskoga jezika* (1839) brojeve kao vrstu riječi smatra pridjevima, dijeleći ih na glavne, redne, *umnožiteljne* (npr. *jednostruk, dvostruk*), *razděliteljne* (npr. *po jedan, po dva*), *razměrne* (npr. *jedanput, dva-put*) i *prirěčne* (npr. *jedankrat, dvakrat*) i *samostavne* (gdje uključuje brojeve

imenice i pidjeve, npr. *dvojica*, *dvoje* itd.). Međutim, Mažuranić izričito napominje da „u ilirskom jeziku nije razdjeliteljnih, razmjernih ni priručnih brojah“ (str. 46), već da u hrvatskom jeziku postoji vrsta *samostavnih* brojeva. Takav je precizan rezultat Mažuranićeva objašnjenja gramatičkoga opisa vrsta brojeva nastao upravo s obzirom na kontrastivni pristup opisu hrvatskoga jezika prema latinskomu. Iako Babukić u *Ilirskoj slovnici* (1854) u podjelu uvrštava *umnožne* (npr. *jednogub* ili *jednostruk*, *dvovrstan* ili *dvojak*) i *prislovne* brojeve (*imena brojna*) (npr. npr. *jedanput*, *dvaput/dva puta*), u napomeni također tvrdi da *razdjelnih brojeva* „neimaju Iliri, kao što ih imaju Latini [...] nego to se ilirski kaže česticom *po*, n. p. *po jedan*, *dna*, *o*“ (Babukić, 1854: 223). Početkom 20. st. J. Florschütz u gramatici hrvatskoga jezika u brojeve kao vrstu riječi ubraja *dijelne* (npr. *po jedan*, *po tri*), *priložne* (npr. *jedamput*, *triput*) i *umnožne* (npr. *jednostruk*, *trostruk*). Rešetar (1922: 99) opisuje vrstu umnožnih brojeva (Multiplikativzahlen), u koju ubraja primjere *jedan put/jedanput*, *dva puta/dvaput*, *tri puta/triput*. Također Brabec et al. u prvom izdanju gramatike (1952) u brojeve *po značenju* još uvijek uključuju *priložne* (npr. *jedamput*, *dvaput/dva puta*), *umnožne* (npr. *jednostruk*, *dvostruk*) i *dijelne* (npr. *po jedan*, *po dva*). U gramatici standardnoga jezika navedeno je objašnjenje da su se sveze prijedloga i broja npr. *po dva*, *po tri*, *po sto* nazivale *dijelnim brojevima* (usp. Barić et al., 1997: 220).

Vrsta ulomnih brojeva (tj. razlomaka), koju navodi Benešić, svojstvena je podjeli brojeva u gramatikama hrvatskoga jezika u 19. st., npr. u Veberovoj slovnici (1871: 53) gdje razredba brojeva obuhvaća i (ne samo) razlomke.<sup>14</sup> Ulomni brojevi izostaju u suvremenim gramatikama, a u Barić et al. (1997: 221) *nazivnici razlomaka* uvršteni su u brojevnice imenice. Međutim, moguć je Rešetarov utjecaj na Benešićev pristup, jer Rešetar (1922: 98–99) opisuje upravo istu vrstu brojeva – razlomke (Bruchzahlen) s pripadnim primjerima.

Iako su navedeni primjeri izdvojenih vrsta brojeva iz Benešićeve *Gramatike* predmetom problemskoga pristupa činjenici što se sve u gramatičkom opisu hrvatskoga jezika svrstava u vrste brojeva, ipak ostaje Benešićevo neposredno promišljanje pitanja jezične kvantifikacije (brojivosti), ali i distributivnosti u hrvatskom jeziku. S obzirom na pitanja kvantifikacije i njezina opisa u gramatikama, ali i svojevrsnih kritičkih promišljanja o određenim problemskim činjenicama u vezi s pristupom brojevima kao vrsti riječi,<sup>15</sup> smatra-

<sup>14</sup> Tako npr. Veber u slovnici navodi i vrstu *raznih brojnika* u koju smješta imenice, tj. *brojnice*: a) za karte, npr. *dvojka*, *trojka*, *četvorka*, b) za domaće životinje, npr. *dvizac* (*dvizica*), *tretjak* (*tretjakinja*) ‘ovan i ovca od dvije itd. godine’, c) za sude, npr. *dvojka*, *trojka*, *četvorka* itd. ‘sud od dva itd. vedra’.

<sup>15</sup> Tako se npr. u kritičkom pristupu na pojedine gramatičke opise, između ostaloga, tvrdi da „za početak bi bilo vrijeme da hrvatski jezični priručnici jasno razdvoje zbirne brojeve

mo relevantnim promišljanje da je za komunikaciju ne samo potrebno nego i nužno dati obavijest o točnom broju (predmeta ili čega drugoga) te da jezik raspolaže i drugom vrstom kvantifikacije (koju se uvjetno može nazvati i „matematičkom“ kvantifikacijom) čije precizne obavijesti prenose upravo brojevi kao vrsta riječi (prema njihovu glavnom svojstvu kvantifikacijske preciznosti, određenosti, točnosti i jednoznačnosti) (usp. Pranjković, 2013: 35). Time je potvrđena eksplicitnost i opravdanost brojeva kao vrste riječi, neovisno o razinama teorijske i gramatičke usustavljenosti u pristupima lingvističkim i gramatičkim opisima u hrvatskom jeziku. Na tragu usustavljanja gramatičke misli o brojevima smatramo i Benešićev gramatički opis.

Osim ustaljene vrste glavnih i rednih brojeva Benešić uvrštava u podjelu i zbirne brojeve, npr. *dvoje*, *četvoro* (*četvero*), *dvadesetoro*<sup>16</sup> (str. 180). Iako ih ne ubraja u početnu osnovnu podjelu brojeva (str. 180), Benešić brojevnice na *-ojica*, *-orica* objašnjava na kontrastivnom modelu prema poljskomu jeziku:

„§204. Formie polskich liczebników dwaj, trzej ... odpowiadają liczebniki [...]: dvojica, trojica, czterowica, petowica ... desetowica, dwadesetowica ... dwadeset i czterowica (nie: dwadesetowica i czterowica)“ (str. 182).

Uočava se pritom da za navedene primjere brojevnih imenica ne daje određeni naziv (kao npr. za zbirne brojeve), već ih u kontrastivnom opisu naziva samo *brojevi* (*liczebniki*).<sup>17</sup> Pristupi podjeli brojeva u gramatičkim opisima nerijetko izazivaju dvojbu u kritičkim analizama kada su u pitanju vrste brojeva koje pripadaju drugim vrstama riječi, imenicama i pridjevima. Benešić tako u vrste brojeva ubraja zbirne brojeve, a je li neimenovanje primjera brojevnih imenica na tragu njihova neuvrštavanja u vrste brojeva? U gramatikama koje služe usporedbi analize stanje opisa je sljedeće. Florschütz opisuje *brojne imenice* na *-ica* i *brojne imenice srednjega roda* (npr. *dvoje*, *troje*, *četvoro*, *petoro*)<sup>18</sup> i njihova gramatička obilježja u okviru opisa glavnih brojeva, a tako i *brojne pridjeve* „prema brojnim imenicama srednjega roda [...] koji se upotrebljavaju samo u množini“, npr. *dvoji*, *troji*, *četvori* itd. te

---

od brojevnih pridjeva“ (Tafra, 2000: 274) ali i da se u brojeve ne svrstavaju riječi koje po svojem značenju i gramatičkim obilježjima pripadaju drugim vrstama riječi.

<sup>16</sup> U *Hrvatsko-poljskom rječniku* Benešić uz navedene primjere ne donosi gramatičku odrednicu vrste riječi. Uz primjer *dvoje* navodi sklonidbene oblike *dvoga*, *dvoma* (str. 149).

<sup>17</sup> U autorskom *Hrvatsko-poljskom rječniku* Benešić uz navedene primjere stavlja gramatičku odrednicu imenica ženskoga roda.

<sup>18</sup> Florschütz (1905: 192) u sintaktičkom dijelu opisa brojeva smatra zamjenice *ovolik*, *tolik*, *onolik*, *kolik* (u morfološkom dijelu ubrojene u vrstu pokaznih zamjenica) po svome značenju *neodređenim brojevima* koji se „upotrebljavaju kao brojne imenice u srednjemu rodu ili kao brojni pridjevi“, npr. *Koliko ljudi*, *toliko čudi*.

*jedni (jedne, jedna)* (str. 68). Rešetar (1922: 94–97) u brojeve ubraja zbirne (distributivne), s dvjema temeljnim vrstama: a) zbirni brojevi srednjega roda (sächliche Kollektivzahlen) sa sufiksima *-oro*, *-ero*, npr. *dvoje*, *oboje*, *troje*, *četvoro*/*četvero* i sl., tvrdeći da se u množini navedeni brojevi mogu sklanjati po zamjениčkoj ili pridjevnoj sklonidbi, npr. *dvoji*, *troji* i sl., b) zbirni brojevi ženskoga roda (weibliche Kollektivzahlen) sa sufiskom *-ica*. Maretić (1963: 229) navodi glavne i redne brojeve, a u opisu njihovih morfoloških obilježja *brojne imenice na -ica* te da „još ima jedna vrsta brojnih imenica“ s primjerima *dvoje*, *oboje*, *troje*, *četvoro*, *petoro*, „ali gdje nema zamjenice ni pridjeva, tamo mislim da se mjesto brojeva, koji se ne sklanjaju, mogu uzeti pridjevni brojevi *petori*, *šestori*, *sedmori*...“ (str. 223). U Brabec et al. (1952: 57–58) opisuju se a) *brojne imenice* s nastavkom *-ica*, b) *brojne imenice srednjega roda* (npr. *dvoje*, *oboje*, *troje*, *četvoro* i *brojni pridjevi* (npr. *dvoji*, *troji*, *četvori*, *jedini*). U Barić et al. (1997) vrste su brojeva *zbirni brojevi* s nastavcima *-oje* i *-ero* (npr. *dvoje*, *oboje*, *troje*, *četvero*), *brojevni pridjevi* načinjeni sufiksom *-oj-* (npr. *dvoji*, *oboji*, *troji*) i *-er/-or-* (npr. *četveri*). Silić i Pranjković (2005) u vrste brojeva uključuju *brojevne imenice* sa sufiksima *-ojica*, *-orica* i *-oje*, *-ero* te *brojevne pridjeve* sa sufiksima *-oji*, *-ori*.

S obzirom na kategorijalna obilježja Benešić navodi samo pojedina od njih pripadna zamjenicama i brojevima. Ona su izražena dvama osnovnim modelima opisa:

1. prvi je od njih prikaz određenih vrsta zamjenica i brojeva u njihovim sklonidbenim paradigmama u morfološkom dijelu. To se posebice odnosi na zamjenice, od kojih je uzorcima popraćeno sklanjanje pokaznih zamjenica *taj (ta, to)* (str. 166–167), *ovaj (ova, ovo)*, odnosnih zamjenica *tko, što, koji (koja, koje)* (str. 168), posvojnih zamjenica *moj (moja, moje)* (str. 169), *njegov (njegova, njegovo)* (str. 171) i osobnih zamjenica *ja, ti, on (ona, ono)* uključujući i povratnu zamjenicu *sebe* (str. 169–170). Za one vrste zamjenica čija se sklonidba ne navodi upućuje se na model prema kojemu se sklanjaju, npr. posvojno-upitna zamjenica sklanja se po uzoru na sklonidbu odnosne zamjenice *koji* (str. 169).

U brojeva uzorci su dani za sklonidbu broja *jedan* (str. 180–181) u domeni gramatičkoga broja i roda, čime ga Benešić poistovjećuje s pridjevom,<sup>19</sup> *dva* i *dvije* (str. 181). Za brojeve *oba*, *obje* napominje da se sklanjaju kao *dva*, *dvije*: *oba*, *obje* – *obaju*, *obiju*, a uz to navodi i primjere oblika *obadva*, *obadvije* (str. 182). Za brojeve *tri* i *četiri* navodi da se sklanjaju *triju*, *trima*, *četiriju*, *četirima*, ali i da nestaje potreba za sklonidbom tih brojeva (str. 181).

<sup>19</sup> Npr. u gramatici autorā Brabec et al. (1952: 86) tvrdi se da se broj *jedan* mijenja kao zamjenica. Maretić (1963: 224) kaže da se sklanja kao pridjev *sam*.

2. drugi je model opisno izricanje određenih objašnjenja gramatičkih obilježja:

- a) u osnovnom gramatičkom tekstu
- b) u napomenama, koje se od osnovnoga teksta razlikuju i veličinom slova
- c) u odabiru oprimjerenja kao popratnih, didaktički istaknutih dodataka u objašnjenju.

Od kategorijalnih objašnjenja danih u morfološkom dijelu u osnovnom tekstu opisa zamjenica npr. objašnjava se temeljno morfološko obilježje da se pokazne, odnosne, upitne, neodređene i posvojene zamjenice sklanjaju po uzoru na pridjeve (str. 166).

U napomenama uz uzorak sklonidbe tako se npr. ističe da su dvojina oblici pokaznih zamjenica u nominativu i akuzativu muškoga i srednjega roda prema primjerima: **ta** dva brata, **ta** dva djeteta, **ova** dva čovjeka, **ova** tri momka u odnosu na *te* dvije sestre, *ove* tri sestre, *ove* četiri jabuke (str. 167). Benešić u opisu brojeva (str. 182) potvrđuje da brojevi *dva*, *tri* i *četiri* imaju dvojину, npr. *dva sina*, ali i *dvije sestre* (*sèstrē*), *tri žene* (*žènē*), *tri učenika*, *četiri ruže* (*rúžē*). Na temelju navedenoga neposredno je jasno da je u Benešića riječ o dvojini i u odnosu navedenih brojeva i imenice ženskoga roda u N i A. Međutim, prethodno se i u Florschützovoj gramatici tvrdi da uz brojeve *dva*, ali i *dvije* stoje imenice u N, A i V „u dvojini (dualu), gdje su nastavci za muški i srednji rod *a*, a za ženski *e*“ (str. 66). Rešetar (1922: 92–93) ističe da broj *dva*, *oba*, *tri* i *četiri* u N, A, V imaju dual, npr. *dva brata*, *oba sina*, *tri žene*, *četiri kosti*. Maretić (1963: 510) u sintaksi vrsta riječi tvrdi da se „dual od davnina govori samo s brojevima 2, 3, 4 i s brojem *oba*, npr. *dva jelena*, *tri sela*, *četiri sina*, *obje kćeri*“. Međutim dual je sastavni dio morfološkoga opisa imenica, gdje se za dual u sklonidbi imenica muškoga roda tvrdi da ima oblike samo za N, A i V dok u ostalim padežima nema razlike između duala i množine te da se oblik duala ne razlikuje od G jednine (Maretić, 1963: 140). Za N, A i V duala Maretić (1963: 167) ističe da nema osobitoga oblika u sklonidbi imenica ženskoga roda, već da se uzima N, A i V množine. U morfološkom dijelu Maretić navodi dual u sklonidbi za muški i srednji rod u N, A, V posvojne zamjenice, pokazne zamjenice, odnosne i upitne zamjenice. U gramatici autorā Brabec et al. (1952: 86) ističe se da dvojину imaju brojevi *dva* (*obadva*), *oba*, *tri*, *četiri* te da imenice, pridjevi i zamjenice uz te brojeve u nominativu i akuzativu također imaju dvojину, što je u imenica muškoga i srednjega roda jednako genitivu množine, a uz imenice ženskoga roda nominativu množine – na tragu novijih suvremenih gramatičkih pristupa. Pritom ističu važno obilježje prema kojemu u sklonidbi imenice, zamjenice i pridjevi u ostalim padežima (genitiv, dativ, lokativ i instrumental) dolaze u množini (npr. *dvaju prozorā*, *dvjema prozorima*).

S obzirom na pitanja (ne)postojanja dvojine u suvremenom standardnom jeziku te slaganja glavnih brojeva (*dva/dvije, tri, četiri*) u sintagmatskim odnosima, vrlo često podložna kritičkim komentarima gramatičkih opisa, za objašnjenje navedenih jezičnih pojava relevantni su sljedeći zaključci u suvremenim gramatičkim opisima. U primjerima tipa *dva čovjeka* riječ je „o posebnoj (okamenjenoj) konstrukciji (ostatku duala)“ (Pranjeković, 2013: 131),<sup>20</sup> čime se potvrđuje svojevrstan „trag“, odnosno okamenjeni ostatak dvojine u morfološkoj kategoriji broja u hrvatskom standardnom jeziku gdje formalni oblici dvojine u pravom smislu riječi više ne postoje. U slaganju glavnih brojeva broj *dva* „dolazi uz muški i srednji rod“ a brojevi *tri* i *četiri* dolaze uz sva tri roda, i to „uz njihov genitiv jednine: *dva grada, dva sela*“ (Silić i Pranjeković, 2005: 141). Za ženski rod rabi se broj *dvije*, uz koji se, kao i uz brojeve *tri, četiri*, u sintagmatskim odnosima rabi množina ženskoga roda (Silić i Pranjeković, 2005: 142).<sup>21</sup> U Barić et al. (1997: 216) objašnjava se da imenica koja znači ono što se broji i njezin pridjev (ako ga ima) stoje u dvojini „koja je u m. i sr. rodu jednaka gen. jedn., a u ž. r. je ista kao nom. mn.“

Da je riječ o složenim pitanjima opisa dvojine, podložnim viševrsnim propitivanjima temeljnih kategorijalnih obilježja brojeva kao vrste riječi, potvrđuje i primjer navedenoga Benešićeva gramatičkog opisa.

Kontrastivnim pristupom objašnjen je uzorak sklonidbe zamjenice *njegov* na temelju činjenice da oblici poljskoga *jego, jej, ich* u značenju pripadnosti/posvojnosti odgovaraju posvojnim zamjenicama *njegov, njezin* i *njihov* u hrvatskom jeziku (str. 171).

Jedno je od kategorijalnih obilježja npr. i Benešićevo isticanje da pokazne zamjenice u hrvatskom jeziku nemaju vokativ (str. 167), što je gramatičko obilježje i osobnih zamjenica.

Prema kontrastivnom pristupu Benešić u napomeni uz sklonidbu posvojnih zamjenica navodi da posvojne zamjenice *moja, tvoja, svoja* ženskoga roda jednine u hrvatskom standardnom jeziku nemaju stegnutih oblika za razliku od istih u poljskom, npr. *tvoja/\*tva*<sup>22</sup> (polj. *twoja/twą*) (str. 169).

<sup>20</sup> Također u Barić et al. (2005: 101) s tvrdnjom da „u svezi s brojem 2, 3, 4 i *oba* dolazi u NAV poseban oblik [...]. Po tradiciji taj se oblik naziva dvojina (dual), kojega je ostatak“.

<sup>21</sup> Brojevi *dva, tri* i *četiri* u sintagmatskim se odnosima slažu „s množinom srednjega roda“, npr. *Ta su dva grada* uvijek u opasnosti, *Spomenuta se dva sela* uzajamno ispomažu (Silić i Pranjeković, 2005: 141). Brojevi *tri* i *četiri* „uz imenice ženskoga roda u sintagmatskim odnosima dolaze u množini ženskoga roda“, npr. Ondje *su bile* i *tri (četiri) žene* (Silić i Pranjeković, 2005: 142).

<sup>22</sup> Navedeno obilježje svojstveno je npr. kajkavskomu narječju i njegovim dijalektima u kojima su potvrđeni stegnuti oblici u navedenim primjerima posvojnih zamjenica u jd. ž. r. u ustaljenoj uporabi, npr. *ma* hiža, *tva* sestra, *G me* bake, *A svo* hižu.

Što se tiče kategorijalnih obilježja brojeva, u morfološkom dijelu Benešić npr. ističe da je množina u sklonidbi imenica s brojevima od pet nadalje, no da se jednina vraća u višečlanih brojeva s 1, a dvojina opet u onih s 2, 3, 4. S time je povezana i napomena o supletivizmu imenice *čovjek – ljudi* u sklonidbi glavnih brojeva od 1 do 5 te od pet nadalje (str. 182).

Benešić u napomeni opisuje stanje uporabne norme u sklonidbi glavnih brojeva *dva, dvije, tri, četiri* prema kojoj su mogući oblici *borba dva naroda, svađa dvije žene* umjesto *borba dvaju naroda, svađa dviju žena* (str. 181). Florschütz (1905: 64) tvrdi da se *dva, tri* i *četiri* sklanjaju kada dolaze bez prijedloga, a kad stoje iza prijedloga, ostaju zajedno s imenicom, pridjevom i zamjenicom u akuzativu, tj. ne sklanjaju se (npr. kod *dvije sestre*). Rešetar (1922: 93) navodi da u pravilu u sklonidbi ostaju oblici A (N), npr. *kod dva izvora*, ali i *izgovaranje ove dvije riječi*. Maretić (1963: 227) zaključuje da se brojevi *dva, tri* i *četiri* iza prijedloga u načelu ne sklanjaju, a kada ti brojevi stoje u genitivu bez prijedloga, uzimaju se vrlo često zajedno sa svojim imenicama, pridjevima i zamjenicama u svom akuzativnom obliku. Brabec et al. (1952: 86) napominju da se *dva, tri* i *četiri* obično ne mijenjaju kad je uz njih prijedlog. U suvremenim gramatikama obilježje sklonidbe navedenih glavnih brojeva objašnjava se u Barić et al. (1997: 217) gramatičkim nazivom tzv. *skamenjenoga akuzativa*, kao posljedica postupnoga nestajanja oblika brojeva, s time da se daje prednost padežnim oblicima. Silić i Pranjković (2005: 143) za sklonidbu navedenih glavnih brojeva kažu da nije obvezatna ako padeži brojeva dolaze s prijedlozima.

Izrazito je kontrastivan Benešićev pristup u objašnjenju razlikovnoga obilježja prema kojemu u odnosu imenica muškoga roda i oblika glavnoga broja u hrvatskom jeziku nema razlike među imenicama muškoga gramatičkoga roda za živo i neživo, prema primjerima (str. 182, 184):

HRV. **dva** prijatelja, **tri** sina, **pet** dječaka POLJ. **dwaj** przyjaciele, **trzej** synowie, **pięciu** chłopców

**dva** prsta, **tri** sina, **pet** prstiju **dwa** palce, **tri** palce, **pięć** palców

što proizlazi iz namjene gramatike i usmjereno je njezinim korisnicima, a usto utemeljeno na kategorijalnim obilježjima gramatičkoga roda u poljskom jeziku. Pritom se posredno ističe i kategorija živosti kao gramatička i semantička kategorija (koja sadržajno i drugim izraznim sredstvima postoji i u hrvatskom jeziku).

Za brojevne imenice u hrvatskom jeziku, npr. *dvojica, trojica*, koje odgovaraju poljskim oblicima brojeva npr. *dwaj, trzej* (...) (str. 182–183), Benešić ističe da se sklanjaju po uzoru na sklonidbu imenica ženskoga roda te da u značenju nema razlike između *dvojica/trojica momaka/putnika* i *dva/tri momka/putnika*. Pritom uporabu osobnih zamjenica uz brojevne imenice i

glavne brojeve objašnjava usporednom metodom kontrastivnoga pristupa na temelju primjera (str. 183):

POLJ. *my dwaj* : HRV. *nas/mi dvojica*  
*my dwie* : *nas/mi dvije*

gdje osobnu zamjenicu navodi u genitivu množine, ali pritom dopušta i uporabu nominativa za razliku od gramatičke norme u suvremenom standardu (usp. Barić et al., 1997: 217, *nas tri/\*mi tri*). Maretić (1963: 511) također tvrdi da brojevnice imenice imaju uza se imenice i lične zamjenice u G množine, a „dijalektički će biti: *mi dvojica*, *vi trojica*, isto tako *mi dva*, *vi tri* itd.“, kako dodaje i Florschütz (1905: 66): „Ne treba u nom. govoriti: *mi dvojica*, *vi četvorica*“. Oblik *mi dvojica* u odnosu na *nas dvojica* navodi i Rešetar (1922: 97).

Za zbirne brojeve uz navođenje primjera i njihovih sklonidbenih oblika, npr. *dvoje* (*dvoga*, *dvoma*), *oboje*, *obadvoje*, *troje* (*troga*, *troma*), *četvororo* (*četvorga*, *čtvorma*), Benešić naglašava da nestaje potreba za njihovom primjenom i pritom upućuje na primjer uporabne norme sklonidbe gdje je učestalije u porabi *otac dvoje djece* od *otac dvoga djece* (str. 182).

Razliku uporabne norme u odnosu na poljski Benešić navodi i u sklonidbi rednih brojeva (za koje ističe da se sklanjaju kao pridjevi, str. 183). Tako prema primjeru rednih brojeva nastalih od višestanih brojeva, npr. *hiljadu devet stotina trideset sedma godina* i *\*hiljaduta devetstota trideseta sedma* u odnosu na *hiljadu devet stotina trideseta sedma* u poljskom (str. 183) pokazuje način sklanjanja rednih bojeva u hrvatskom jeziku promjenom samo jedinica od 1 do 9, ali i činjenicu da je u uporabnoj normi oblik *hiljada*, *hiljaduti*.<sup>23</sup>

U odnosu na morfološki opis zamjenica uz opis brojeva Benešić navodi znatno više opirimenja kao popratnih, didaktički istaknutih dodataka za metodičke vježbe (usp. str. 184–186). Pintarić (2004: 110) o tome zaključuje: „Posljednja su deklinabilna vrsta riječi kod Benešića brojevi. Poslije njihova gramatičkog opisa daje vježbe, iz čega se može zaključiti da su brojevi teški za učenje“.

### 3.2. Sintaktički dio gramatike

U sintaktičkom dijelu opisa riječ je o pojedinim temeljnim obilježjima sintakse vrsta riječi, a izostavljena je sintaksa rečenice. Što se tiče zamjenica, Benešić ukratko navodi samo nekoliko gramatičkih promišljanja (str. 288–289). Tako npr. o slaganju zamjenica i imenica ističe da posvojne zamjenice redovito, tj. u pravilu stoje ispred imenice, osim u primjerima uzvišenoga, toč-

<sup>23</sup> U *Hrvatsko-poljskom rječniku* Benešić navodi natuknice *hiljada* (str. 218) i *tisuća* (str. 1063) s odrednicom imenice ženskoga roda. Nema oblika *hiljaduti*, već *hiljaditi* (str. 219).

nije književno-umjetničkoga i biblijskoga funkcionalnog stila gdje je moguć poredak imenica + zamjenica, npr. Oče *naš*; usred Stolca, kule *svoje* i sl.

O uporabi odnosno zamjenice *koji* Benešić ističe da ju ponekad mogu zamijeniti *gdje*, *da* i *što* (str. 288–289):<sup>24</sup>

**gdje:** Vidim čovjeka, *gdje* se muči. (który się męczy, męczącego się) ↔

Vidim čovjeka, *koi* se muči // *kako* se muči.

**da:** Nema vlasti, *da* nije od Boga. (któraby nie była od Boga) ↔

Nema vlasti, *koi* nije od Boga.

**što:** Čovjek, *što* smo ga danas vidjeli., Vino, *što* smo ga pili. Knjiga, *što* se iz nje uči. Izricanje navedenoga gramatičkog obilježja zamjenice *koi* (u odnosu na *što*) donose nerijetko i drugi gramatički opisi, kako suvremeni (npr. Barić et al., 1997: 206) tako i oni stariji (npr. Florschütz, 1905: 190; Rešetar 1922: 174; Maretić, 1963: 508; Brabec et al., 1952: 33).

Usto, Benešić npr. navodi i objašnjenje kojim tvrdi da se posvojna zamjenica *čiji* (*čija*, *čije*) (*zaimka dzierżawczego*) upotrebljava u zavisnim rečenicama kada se odnosi na kategoriju *muškoosobnih* oblika imenica u jednini („po rzeczownikach męskich żywotnych“)<sup>25</sup> prema primjeru (str. 288): seljak, *čija* je kuća izgorjela (chłop, czyj dom się spalił, tj. którego dom się spalił), ali seljaci, *kojima* su kuće izgorjele (prema žena kojoj se kći udala..., u odnosu na žena čija se...). Gramatičko je pravilo objašnjeno i u Brabec et al. (1952: 33):

„Odnosna zamjenica *čiji*, *čija*, *čije* upotrebljava (se) onda, kada se odnosi na *muško čeljade u jednini*: Ispravak zadaće mora pisati onaj *učenik*, *čija* je izrada zadatka loša (= kojaga je izrada..., ili: kojemu je izrada...). Ali: *učenici*, *kojih* (ili *kojima*) je; *učenica*, *koje* (kojoj) je... Pogotovo se ne bi smjelo protezati *čiji* na neživo: Popesmo se na brijeg, *čiji* je vrh visok dvije tisuće metara; nego treba genitiv ili dativ od *koi*: popesmo se na brijeg, *kojeg* (ili *kojemu*) je vrh visok.“<sup>26</sup>

<sup>24</sup> Tako i Maretić (1963: 510): „Mjesto *koi*, *koi*, *koje* govore se i riječce *gdje*, *da*, *te* (ova treća samo u južnim krajevima)“, u Florschütz (1905: 190): „Mjesto zamjenice *koi* stoje katkad veznici *da*, *te*, *gdje*“, npr. Nema vlasti, *da* (= *koi*) nije od Boga te u Brabec et al. (1952: 33): „Mjesto *koi* upotrebljavaju se veznici *da*, *te*, *gdje* u zavisnim rečenicama“, npr. Nema čovjeka, *da* (= *koi*) je bez pogreške.

<sup>25</sup> O nazivu, njegovu prijevodu na hrvatski jezik i kategoriji muške osobe u okviru gramatičke kategorije broja i roda u poljskom jeziku opširnije u Vidović Bolt (2011).

<sup>26</sup> Međutim, objašnjenju se dodaje i to da se „sve više upotrebljava u govoru i književnosti zamjenica *čiji* (mjesto genitiva ili dativa od *koi*) i onda, kada se odnosi na imenicu bilo kojega roda i broja; na pr. *Mati*, *čiji* je sin tu ležao pokopan, plakala je gorko. Nada mnom je bilo nebo, *čija* se modrina nazirala kroz lišće. U dnu slike prikazane su *planine*, *čiji* vrhunci dosižu do oblaka“ (Brabec et al., 1952: 33).

Navedenim dvama gramatičkim opisima prethodi Maretićeva gramatika gdje se navodi da „zamjenicu *čij* (*čiji*) u odnosnoj službi uzima Vuk samo za mušku čeljad u sing., [...]. Tako je i u Daničića [...]“, s tvrdnjom da „gdje ne može stajati *čij* (*čiji*), tamo stoji genitiv zamjenice *koji*“ (Maretić, 1963: 508). Tako je i u Florschützovu opisu (1905: 190): „Zamjenica *čiji*, *čija*, *čije* stoji mjesto genitiva *kojega* samo onda, kad se proteže na muško čeljade u jednini. *To sam kupio u trgovca, čiju (= kojega) robu svi hvale.*“

Što se tiče brojeva, iz sintaktičkoga dijela gramatike valja istaknuti pristup opisu značenja i uporabe broja *jedan* u hrvatskom jeziku. Benešić tako navodi sljedeća obilježja (str. 289):

(1) uporaba broja *jedan* u značenju ‘neki’, najčešće u narodnim pripovijetkama, npr. *jedan* – ‘neki’: Tako bio *jedan* car / bio *jedan* lovac. Krene *jedno* jutro carev sin u lov.

(2) nepotrebna uporaba *zamjenice jedan* (u književnika i novinara, posebice beogradskih) po uzoru na neodređene članove npr. u francuskom i njemačkom jeziku (*un, une* <sub>franc.</sub> // *ein, eine, ein* <sub>njem.</sub>), npr. Pitanje o našem narodnom jedinstvu je *\*jedan* problem. Izvršimo *\*jednu* svoju građansku dužnost.

Suvremena su jezikoslovna istraživanja u novije vrijeme usmjerena propitivanju problematike broja *jedan* u hrvatskome jeziku. Prema teorijskim promišljanjima npr. u radu J. Silića o aktualizatoru *jedan* (kao određenoga i neodređenoga člana) u hrvatskom jeziku moglo bi se zaključiti da je u navedenim dvjema Benešićevim tvrdnjama o opisu uporabe i značenja broja *jedan* došlo do miješanja kategorije broja s kategorijom pridjeva i kategorijom člana. Pritom, prema Silić (1992–1993: 408–409) *jedan* kao broj i kao pridjev imaju leksičko, a član isključivo gramatičko značenje bez leksičkoga. Tako se „članom (se) ne utvrđuje količina predmeta (dakle nije kvantifikator) ni svojstvo predmeta (dakle nije kvalifikator), nego se njime neaktualizirani jezični svijet aktualizira (dakle je aktualizator).“

Benešić, dakako, u navodu (2) nije neposredno bio na tragu određivanja gramatičkoga statusa broja *jedan* u domeni člana, već je to posredno doveo u vezu na temelju objašnjenja, po njegovu mišljenju, *nepotrebne* uporabe u jeziku u navedenim rečeničnim primjerima. Pritom se, međutim, uočava i minuciozan Benešićev pristup određivanju broja *jedan* nazivom *zamjenica* prema njegovoj funkciji.

Teorijska promišljanja o broju *jedan* u statusu člana u hrvatskom jeziku još nisu eksplicitnim dijelom suvremenih gramatičkih opisa. U njima se uglavnom navodi o tome broju u kontekstu opisa zamjenica. Tako se npr. u Barić et al. (1997: 208) ističe da broj *jedan* ima „službu neodređene zamjenice“ u zna-

čenju ‘neki’, ‘netko’, ili ‘isti’ i u značenju ‘nitko’, ‘nikakav’.<sup>27</sup> Pritom npr. i u leksikografskom opisu broja *jedan* (HER, 2002: 525) stoji, uz ostala značenja, da je on „III. *zamj.* u funkciji člana“ sa značenjem „neki, pojedini ob. poznat onome koji govori [*~an čovjek; ~ni ljudi*]“. Što se tiče starijih gramatičkih opisa, ističe se npr. da je R. Strohal u *Hrvatskoj slovnici* (1893) „dobro uočio da broj *jedan* nema množinske oblike u značenju ‘broj’, nego da ti oblici imaju značenje neodređene zamjenice“ (Tafra, 2012: 248), što je na tragu pristupu opisu službe i značenja broja *jedan* kao (neodređene) zamjenice. Indikativno je npr. da u sintaktičkom dijelu gramatike Veber (1871: 153) značenja leksema *jedan* opisuje u dijelu o sintaktičkoj uporabi neodređenih zamjenicama, od kojih je jedno od značenja upravo u navedenom značenju: „Jedan znači: [...] osobu ili stvar, koja postoji, ali pisac neće da je imenuje; ono što ntko i nekakav“, npr. U nekakva čovjeka bio *jedan* čoban., Bio *jedan* car, pa imao tri sina i jednu kćer.<sup>28</sup> Tako u sintaktičkom dijelu gramatike i Florschütz (1905: 191) tvrdi da se broj *jedan* upotrebljava kao neodređena zamjenica, npr. Bio *jedan* car pa imao *jednoga* sina. Na odnos broja i člana osvrće se Maretić (1963: 510) tvrdeći da „mnogi današnji pisci kvare jezik upotrebljavajući broj *jedan* bez ikakve potrebe prema njemačkom artikulu *ein*, franc. *un*, tal. *Uno*“, upućujući na objašnjenje pojave u njegovu *Jezičnom savjetniku*.

(3) *jedno* – ‘manje-više, oko, otprilike (uz količinu)’, npr. Pošao u pomoć sa *jedno* sto ljudi.

Riječ je o razgovornoj uporabi u hrvatskom jeziku, gdje je oblik *jedno* u službi priloga. Navedeno leksičko značenje razgovorne uporabe priloga definira se i u HER (2002: 525), npr. *jedno* dvadeset godina, *jedno* pet puta. U sintaktičkom dijelu gramatike i Florschütz (1905: 192), u bilješci, navodi da „srednji rod *jedno* označuje broj od prilike. *Bilo jedno sto ljudi*.“

(4) *jedan, jedna, jedno* uz vokativ – ‘prijekor; prijetnja; neuljudnost’, npr. rđo *jedna!* (‘lopov’).

Značenje broja *jedan* uz vokativ u sintagmatskom odnosu prema danome primjeru u značenju je riječi za pojačavanje, gdje se iz Benešićeva opisa uporabe anticipiraju današnji suvremeni pristupi teoriji govornih činova i pragmatičkih funkcija. Prema suvremenim leksikografskim opisima tako se npr. u HER-u (2002: 525) broj *jedan* definira u značenju riječi za pojačavanje sljedećim opisom: 1. riječ za pojačavanje (npr. Magarče *jedan*, To je čudo *jedno!*), te u značenjima: 2. a. ‘koji mnogo ne vrijedi, koji je osrednji, koji nije

<sup>27</sup> Pritom se navodi da službu neodređene zamjenice ima i redni broj *drugi* kad je u značenju suprotnosti s osobnim i pokaznim zamjenicama, npr. Ako nećeš *ti*, hoće *drugi*. ili kad je u korelaciji s *jedan*, npr. *Jedni* su otišli na sjever, *drugi* na jug.

<sup>28</sup> Prema prvoj Veberovoj odrednici *jedan* znači „da neima više stvari“, npr. Bijaše u ono vrēme u Sarajevu samo *jedan* janjičar (Veber, 1871: 153).

spomena vrijedan, koji je nevažan', b. 'koji je poznat po odlikama i uvažan' (npr. *jedan* novinar, a tako piše). S obzirom na prethodno navedena Veberova značenja broja *jedan*, treća je Veberova odrednica značenja na tragu ovdje analiziranoga. Veber (1871: 153) naime tvrdi da „u korbah i kletvah dolazi *jedan* i *nijedan* bez osobita značenja, osim što jače izriče ukor“, npr. Ti ćeš, Moskovu *jedan*, platiti., Ti ćeš, zlotvore *nijedan*, glavom platiti.

Maretić (1963: 224) takvu sintaktičku uporabu ističe za primjere *nijedni*, *nijedna*, *nijedno* (u određenom obliku) „u psovanju, npr. *nijedna* vjero! nesrećo *nijedna*!“

(5) za Benešićev opis značenja uporabe broja *jedan* uz G mn. možemo zaključiti da nije primjer izričaja hrvatskoga standardnog jezika, osim eventualno u razgovornoj uporabi, npr. *Jedan* naših prijatelja (jeden z naszych przyjaciół).

Međutim, izrazit je i neupitan Benešićev gramatički prinos u okviru sintaktičkoga opisa, dan u navođenju najznačajnijih sintaktičkih obilježja glagola kao vrste riječi, tvrdnja da je zamjenica *se* čestica (partikula) u povratnih glagola (partykuła se (się) w czasownikach zwrotnych, str. 297), na što je prethodno u istraživanju upozorila i N. Pintarić.<sup>29</sup> Time je Benešić već znatno prije anticipirao suvremene pristupe problematici povratne zamjenice u povratnim glagolima.<sup>30</sup> Naime, Silić i Pranjković (2005: 40) eksplicitno zaključuju da se uz glagole „može naći *se* u ulozi čestice i u ulozi zamjenice. Njome *se* u ulozi čestice tvore povratni glagoli. U takvoj je ulozi *se* sastavni dio i morfološkoga i leksičkosemantičkoga ustrojstva glagola“, a takvi su glagoli npr. *bojati se*, *smijati se*, *nadati se*, *kajati se*, *čuditi se* i dr., a među njima nema paralelnih oblika bez *se* kao npr. *buditi se* – *buditi* (nekoga), tj. *nadati se* – *\*nadati* (koga). Rešetar (1922: 80) u objašnjenju morfoloških obilježja povratne zamjenice *sebe* ističe da enklitički oblik akuzativa (*se*) služi u tvorbi povratnih glagola i pasiva u hrvatskom jeziku, no u gramatičkom opisu pasiva Rešetar oblik *se* naziva povratna zamjenica.

#### 4. ZAKLJUČAK

U provedenoj komparativnoj i usporednoj analizi utvrđeni su tipovi i vrste zamjenica i brojeva i Benešićev pristup opisu njihovih temeljnih kate-

<sup>29</sup> „Zamjenicu *se* u povratnih glagola naziva partikulom i pokazuje kako se ona može odvojiti od glagola ili može stajati odmah iza prve riječi“ (Pintarić, 2004: 111).

<sup>30</sup> Prema dosadašnjim istraživanjima Benešićeva gramatičkoga opisa kategorijalnih obilježja glagola također je utvrđena inovativnost i preciznost njegova opisa gdje ističe da u zanimljivom obliku glagola *htjeti* oblik *neću* ima dva značenja: 1. 'htjeti', 2. 'biti' (usp. Brlobaš, 2006: 139), što je utemeljeno na kontrastivnom pristupu prema poljskomu.

gorijalnih obilježja, pritom i u odnosu na suvremene gramatičke opise, kao i pojedine koji su *Gramatici* prethodili. Uočeno je izdvajanje posvojno-upitne zamjenice *čiji* u posebnu vrstu, uz ponešto razlike i u pripadnosti primjera (npr. zamjenice *isti*) određenom tipu. Podjela je vrsta brojeva u velikoj mjeri usporediva s podjelama u pojedinim gramatikama hrvatskoga jezika u 19. st. i prvoj polovici 20. st., posebno kad je riječ o umnožnim brojevima.

Kategorijalna se morfološka obilježja očituju u sklonidbenim paradigmatima i objašnjenjima danim u osnovnom tekstu, napomenama i oprimjenjima (npr. promišljanja o dvojini u brojeva i određenih zamjenica, razlika u izricanju glavnih brojeva uz imenice muškoga gramatičkog roda za živo i neživo u odnosu na poljski jezik i dr.).

Iako kratak sintaktički opis temeljen na osnovnim obilježjima sintakse vrsta riječi, taj je Benešićev opis prema pojedinim stavkama analize preteča suvremenim promišljanjima. Tako je posebna gramatička odlika opisa Benešićeva utemeljeno promišljenje prema kojemu ustaljenu tvrdnju o povratnoj zamjenici u povratnih glagola mijenja zaključkom da je to čestica (partikula). Neprijeporna je činjenica to što Benešić u metodološki utemeljenoj kontrastivnoj gramatici navodi eksplicitna gramatička promišljanja o broju *jedan* u domeni sintakse vrsta riječi, posebice o uporabi i značenju broja *jedan* u hrvatskom jeziku s obzirom na pitanja (ne)određenoga člana i riječi za isticanje (*jedan* uz vokativ u sintagmatskom odnosu).

Analizirana Benešićeva promišljanja o zamjenicama i brojevima potvrđuju očekivan morfološki, ali i važan sintaktički prinos gramatičkomu opisu hrvatskoga jezika, koji bi zacijelo bio još i veći da su i morfološka i sintaktička obilježja vrsta riječi mogla biti metodološki opširno i detaljno opisana u aneksnoj, kontrastivnoj i didaktički utemeljenoj metodologiji autorova gramatičkog opisa.

Na temelju analize Benešićeva gramatičkoga opisa zamjenica i brojeva u morfološkom i sintaktičkom dijelu gramatike potvrđuje se autorov kontrastivni pristup jezičnim činjenicama u hrvatskom jeziku u odnosu na poljski jezik te posebice autorov prinos u promišljanju gramatičkoga opisa kao smjernice prema suvremenim jezikoslovnim načelima gramatičkoga opisa hrvatskoga jezika.

### Izvor

- Benešić, J. (1939). *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska“.

## Literatura

- Andrić, N. (1939). „Benešićeva „Hrvatska gramatika“ za Poljake“. *Obzor*, br. 227 (4. 10.), str. 2.
- Anić, V. (1998). *Rječnik hrvatskoga jezika. Treće, prošireno izdanje*. Zagreb: Novi Liber.
- Babukić, V. (1854). *Ilirska slovnica*. Zagreb: Brzotiskom nar. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja. [Pretisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 2014.]
- Barić, E. et al. (1997). *Hrvatska gramatika. II. promijenjeno izdanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Benešić, J. (1949). *Hrvatsko-poljski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- Brabec, I. & Hraste, M. & Živković, S. (1952). *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Izdavačko poduzeće „Školska knjiga“.
- Bratulić, J. (1993). „Julije Benešić (1883–1957)“, u: Crnković, G. (ur.) *Portreti hrvatskih jezikoslovaca*. Zagreb: Hrvatski radio, str. 199–206.
- Brlobaš, Ž. (2006). „Opis glagola u Benešićevoj *Gramatici*“, u: Batorović, M. & Samardžija, M. (ur.) *Dani Julija Benešića. Zbornik radova II*. Ilok: Muzej grada Iloka, str. 135–148.
- Florschütz, J. (1905). *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preporandije i više pučke škole*. Zagreb: Kralj. hrv.-slav.-dalm. zemaljska vlada.
- HER – *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. (2002). Zagreb: Novi Liber.
- Maretić, T. (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika. Treće, nepromijenjeno izdanje*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Mažuranić, A. (1839). *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*. Zagreb: Tiskom k. pr. nar. ilir. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja.
- Paździerski, L. (2004). *Julije Benešić i Poljaci*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Pintarić, N. (2004). „Benešićeva hrvatska gramatika za Poljake“, u: Selak, A. (ur.) *Dani Julija Benešića. Zbornik radova I*. Zagreb: Pergamena – Muzej grada Iloka, str. 105–112.
- Pranjković, I. (2001). „O Juliju Benešiću kao jezikoslovcu“. *Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci*, br. 18, str. 189–194.
- Pranjković, I. (2013). *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- RHJ – *Rječnik hrvatskoga jezika*. (2000). Gl. ur. Šonje, J. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- Silić, J. (1992–1993). Aktualizator *jedan* u hrvatskom jeziku (uvodna razmišljanja), *Filologija*, br. 20–21, str. 403–411.

- Silić, J. & Pranjković, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Starčević, Š. (1812). *Nova ričoslovica ilirička*. Tarst: Slovima Gaspara Weis. [Pretisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 2002.]
- Tafra, B. (2000). „Morfološka obilježja brojevnih riječi“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, br. 26, str. 261–275.
- Tafra, B. (2012). *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*. Zagreb: Hrvatski studiji.
- Veber [Tkalčević], A. (1871). *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta*. Zagreb: Troškom spisateljevim.
- Vidović Bolt, I. (2011). *Fleksija. pl : promjenjive vrste riječi u poljskom jeziku*. Zagreb: FF press.
- Znika, M. (2004). „Zabilješke uz Benešićev leksikografski i gramatičarski rad“, u: Selak, A. (ur.) *Dani Julija Benešića. Zbornik radova I*. Zagreb: Pergamena – Muzej grada Iloka, str. 121–125.

## Željka BRLOBAŠ

### A GRAMMATICAL DESCRIPTION OF PRONOUNS AND NUMBERS IN JULIJE BENEŠIĆ'S CROATIAN GRAMMAR

Among the linguistic heritage of Julije Benešić, a significant place is held by his grammar of the Croatian language (*Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*, 1939), which encompasses the morphology of parts of speech with brief references to word formation and particular syntactic characteristics. This paper inquires into Benešić's approach to the grammatical description of pronouns and numbers as parts of speech. The division between pronouns and numbers is analysed within the framework of the author's grammatical, morphological, and syntactic description; which of the corresponding categorial characteristics the author notes is also analysed. Selected examples are also analysed, which serve in the grammatical explanation of linguistic facts (e.g. *ta dva brata, ova dva čovjeka, ove tri sestre, svađa dvije/dviju žena, otac dvoje/\*dvoga djece, nas/mi dvojica*, etc.). The goal of this research is to use the grammatical description of pronouns and numbers to show the following: a) the author's contrastive approach to linguistic facts in Croatian as compared to Polish; b) the author's contribution to grammatical description as a guideline towards modern principles of grammatical description in the Croatian language.

Key words: *Croatian language, pronouns, numbers*, *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego* (1939), *Julije Benešić*